

METODİKA: FƏNLƏRİN TƏDRİSİ

UOT 373.3/5

Reyhan Tapdıq qızı Hacızadə,
*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorant*

TEKNOLOGİYA FƏNNİNİN PRAKTİK TƏDRİSİNDƏ ELMİ İDRAKIN ROLU

Рейхан Тандыг гызы Гаджызаде,
*докторант по программе доктора философии
преподаватель Азербайджанского Государственного
Педагогического Университета*

РОЛЬ НАУЧНОГО ПОЗНАНИЯ В ПРАКТИЧЕСКОМ ПРЕПОДАВАНИИ ПРЕДМЕТА ТЕХНОЛОГИИ

Reyhan Tapdig Hajizader,
*doctorial student in the program of doctor of philosophy
teacher at Azerbaijan State Pedagogical University*

THE ROLE OF SCIENTIFIC COGNITION IN PRACTICAL TEACHING OF TECHNOLOGY

Xülasə. Məqalədə praktika ilə nəzəriyyə arasında qarşılıqlı əlaqə, nəzəriyyədən praktikanın yaranması, praktikadan yeni nəzəri müddəalar alınmasından, praktika olmasa nəzəriyyə öz mahiyyət etibarlı ilə əhəmiyyətsizliyi, elmi idrakda müxtəlif metodların zəruriliyi təhlil edilmişdir.

Açar sözlər: *texnologiya, idrak, nəzəriyyə, praktika, metod, elmi idrak, nəzəri bilik, praktik bacarıq.*

Резюме. В статье анализируется взаимодействие практики и теории, усвоение новых положений из практики, незначительность теории без практики, необходимость различных методов научного познания

Ключевые слова: *технологии, познание, теория, практика, метод, научное познание, теоретические знания, практические навыки*

Summary. The article analyzes the relationship between practice and theory, the emergence of practice from theory, the acquisition of new theoretical provisions from practice, the insignificance of theory without practice, the need for different methods in scientific cognition.

Key words: *technology, cognition, theory, practice, method, scientific cognition, theoretical knowledge, practical skills*

Mövzu baxımından problemin qanunauyğun elmi şərhinə zərurət vardır. Elmi idrakda empirik və nəzəri bilik dialektik əlaqədədir. Elmi idrakda tətbiq olunan ümumi metodlar elmi tədqiqatın səviyyəsindən və izlənilən məqsəddən asılıdır. Elmi biliklərin (şagirdlər üçün məlum olmayan həqiqətlərin) mənimsənilməsi prosesinin idarə olunması haqqında söhbət açdığımız qanunauyğunluq empiriklə nəzəri biliyin dialektik əlaqəsi əsas kimi götürülməlidir. Təlim

prosesinin idarə edilməsində idrakın və mənimsəmənin dialektikası, psixi proseslərin inkişaf xüsusiyyətləri, əkslik və asılılıq münasibətləri, formal, dialektik və qeyri-səlis məntiqin qanunları özünəməxsus yerə malikdir.

Qeyd olunan məsələlər həmin prosesdə şagirdlərin alqoritmik və evristik fəaliyyətlərinin optimal münasibətlərini müəyyən edən başlıca amillərdir. Texnologiya fənnin tədrisinin praktik həlli idrakla şərtlənməsi nəzəriyyədən

başlanır. Praktik mənada pedaqoji texnologiya dedikdə, həm də qarşıya qoyulmuş məqsədə uyğun olaraq bilik, bacarıq, vərdiş və münasibətləri formalaşdırmaq və onlara nəzarəti həyata keçirmək üçün əməliyyatlar kompleksi idrak fəaliyyətinin nəticəsi başa düşülür. Praktika prosesində insan dünyaya təklikdə deyil başqa adamlarla, bütövlükdə cəmiyyətlə qarşılıqlı əlaqədə fəal təsir göstərir. Bu isə o deməkdir ki, əgər idrakın obyektini, onun mənbəyi maddi aləmdirsə, idrakın subyekti onun daşıyıcısı bəşər cəmiyyətidir. İdrakın ictimai təbiətini qəbul etmək dialektik idrak nəzəriyyəsinin mühüm fərqləndirici cəhətidir. Dialektik fəlsəfəyə görə, idrak təfəkkürün dərk edilən predmetə yaxınlaşmasından, fikrin biliksizlikdən, biliyə doğru, yarımçıq və mükəmməl olmayan bilikdən daha tam, mükəmməl biliyə doğru hərəkətindən ibarət sonsuz bir prosesdir.

Nəzəriyyənin insan tərəfindən yaradılaraq (yazılan, söylənilən) və praktikaya (ictimai həyata) tətbiq edilməsi vacib olan fərziyyələrdir. Bütün uyğunsuzluqlar idrakla həllini tapır. Nəzəriyyə təcrübə üçündür. Nəzəriyyə olmasa təbii ki, praktika da olmaz. Praktika ilə nəzəriyyə arasında qarşılıqlı əlaqə vardır. Nəzəriyyədən praktika yaranır, praktikadan yeni nəzəri müddəalar alınır. Praktika olmasa nəzəriyyə öz mahiyyət etibarını ilə əhəmiyyətini itirir.

Texnologiya fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) onun məqsəd və vəzifələrini, ümumi təlim nəticələrini, məzmun xətlərini, təlim standartlarını, müəllim, şagird fəaliyyətlərini və qiymətləndirmə prinsiplərini özündə ehtiva edir. Fənni tədris edən müəllim ibtidai sinifdən başlayaraq qeyd olunan konseptual anlayışların mahiyyətini bilməlidir. İlk növbədə müəllim fənnin proqramının integrativ, nəticəyönlü və şagirdyönlü xarakter daşdığına diqqətdə saxlamalıdır.

Müasir dövrdə şagirdlərə texnoloji mədəniyyətin aşılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Sosial-iqtisadi şəraitdə bir ixtisasla kifayətlənmək mümkünsüzdür. Məhz texnoloji bacarıqlar sayəsində hər bir insan universal istehsal sahələrində fəaliyyət göstərməlidir. Texnologiya fənninin tədrisi şagirdlərin emal texnologiyalarından, texnika elementlərindən, məişət mədəniyyətindən və qrafikadan müstəqil həyatda istifadə etmələrində əhəmiyyətli rol oynayır. Texnologiya fənninin məqsədi yeni sosial-iqtisadi

şəraitdə şagirdlərin müstəqil həyata, kütləvi və perspektivli peşələrə hazırlanmalarını, ümuməmək bacarıq və vərdişlərinə yiyələnmələrini, yaradıcı düşüncə və aktiv fəaliyyət şəraitlərinə asanlıqla uyğunlaşmalarını təmin etməkdən ibarətdir.

Təhsilin hər bir səviyyəsində (ibtidai və ümumi orta) qeyd olunan məqsədin reallaşması üçün zəruri vəzifələr həyata keçirilməlidir. İbtidai təhsil səviyyəsində şagirdlərdə həmin vəzifələr konseptual sənəddə aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir: Müqayisə və çeşidləmə; ilkin emal; özünəxidmət və birgə fəaliyyət vərdişləri; sadə layihələndirmə, tərtibat, modelləşdirmə, dizayn, canlı təbiətə xidmət bacarıqları; ölçü, mütənəsiblik, simmetriya və digər həndəsi anlayışlar formalaşdırılır; sadə konstruksiyalar və yaradıcı işlərin yerinə yetirilməsi üzrə qabiliyyətlərin aşılması təmin olunur

Texnologiya fənnin məzmun standartları alqoritmik olaraq onun mahiyyətini əks etdirir. Kurikulumun tələblərinə görə fənnin tədrisi şagirdlərin idrak fəallığını inkişaf etdirir. Tədqiq olunan idrak fəallığı son dərəcə aktual problemdir. Buna real imkan kimi təlim məqsədlərinin praktik əsaslarla integrativ olaraq dərk olunmasıdır. İbtidai siniflərdə texnologiya fənnin məzmun xətləri və onlara müvafiq əsas standartları dəyişməzdir. Dəyişən alt standartlardır. Fənnin tədrisində hər bir mövzu ilə əlaqədar hazırlıq vacibdir. Bu pedaqoji prosesdə reallaşan tamlıqda məzmun standartı müvafiq məqsəd üzrə fəal təlim işi aparılmalıdır. Tədqiqatda yaranan uyğunsuzluğun həllində prinsip kimi funksiya daşıyan sonuncu tələb təmin olunmalıdır.

Texnologiya fənninin tədrisinin praktik həlli təlimdə integrativ olaraq idrak fəallığının təmin olunmasına əsaslanır. Bu baxımdan ənənəvi təlimdən fərqli olaraq kurikulumun tətbiqi pedaqoji prosesdə problemləli şəraitin yaradılması əsas didaktik tələb kimi qarşıya qoyulmalıdır. Təlimdə problemləli şəraitin yaradılması mühüm mexanizm olub, müəllimin xüsusi hazırlıq, nəzəri bilik və praktik bacarıq səviyyəsi ilə şərtlənir.

Problemin idrak fəallığı yaradan çoxlu xüsusiyyətləri vardır. Məqsədə müvafiq olaraq cəlb edici, maraqlı, düşündürücü olan problem şagirdlərin öz qabiliyyətlərini nümayiş etdirməyə imkan verir. Dərsdə problem şəraitinin yaradılmasından sonra onun həlli üçün müxtəlif fərziyyələr təklif olunur. Sinifdə iştirak edən hər

bir şagirdin problemlə bağlı fərziyyə irəli sürmək marağı təmin olunmalıdır

Təcrübə göstərir ki, ənənəvi təlim metodundan istifadə edərkən problemləli şəraitin yaradılması haqqında ciddi düşünmürük. Bunun bir neçə subyektiv və obyektiv səbəbləri vardır. Fəal təlimin tətbiqi ilə reallaşmaqda olan kurikulum islahatı müəllimlərin peşə fəaliyyətinin ümumi əsasları, ixtisas peşələri, innovasiyalar ilə geniş hazırlığa malik olmasını zəruri edir.

İnteraktiv səviyyə daşıyan fəal təlim yanaşmasının pedaqoji prosesdə malik olduğu üstünlüklərdən biri də problemləli şəraitin yaradılması tələbidir. Problemləli şəraitin ilk növbədə şagirdlərin fəallığını təmin edir. Təcrübə göstərir ki, idrak fəallığı özü də müstəqil düşünmək və sərbəst nəticə çıxarmaq imkanı, az vaxt ərzində daha çox məlumat mənimsəmək şəraiti, tədqiqat vərdişlərinin formalaşması və inkişafı, əməkdaşlığın və qarşılıqlı hörmətin formalaşmasının məcmusudur. Şer bir şairdir fəallığa təhrik etmək, çoxsaylı idrak keyfiyyətlərini aşılamaq müəllimin yaratmış olduğu problemləli şəraitin səviyyəsindən asılıdır.

İnteraktiv metodlarla keçirilən dərslərdə şagirdlərdə hər şeyi bilmək həvəsi, təşəbbüskarlıq yüksəlir, onların öyrənmə fəallığı, təlimin keyfiyyəti və səmərəliliyi artır, nəticədə mexaniki yaddaş deyil, yaradıcı təfəkkür inkişaf edir. Müəllimin özünün fəallığı ilə şagirdin yaradıcı fəallığa cəlb etməsi; şagirdin aktiv fəaliyyəti və bu zaman onlara elementar idrak bacarıqlarının aşılama; müəllimin şagirdlərlə və şagirdlərin bir-biri ilə əməkdaşlığı; hərəkətli süjetli, musiqili didaktik rollu oyunlardan istifadə, sosial bərabərliyin və psixoloji şəraitin yaradılması; müəllimin təqdim etdiyi tematik materialın şagirdin yaradıcı təfəkkürünə və milli düşüncə tərzinin formalaşmasına müasir təlim texnologiyaları üçün daha səciyyəvidir.

Fəal təlim metodları bilikləri şagirdlərə hazır şəkildə vermir. Bilikləri daha çox onların özlərinin birlikdə axtararaq tapmalarına yardımını nəzərdə tutur. Təlim prosesində müəllim təşkilədiçi, əlaqələndirici, istiqamətverici və məsləhətverici, şagirdlər isə təcrübəçi, tədqiqatçı və yaradıcı subyektlər kimi fəaliyyət göstərir. Müəllim istəyir ki, dərslər dediyi bütün şagirdlər təlimdə fəal olsun. Bunun üçün nə etmək lazımdır? Məhz problemləli şəraitin yaradılması vacib-

dir. Odur ki, problemin xüsusiyyətlərini bilərək idrak fəallığı yaradılmalıdır. Problemləli şəraitin yaradılması mexanizminin bütün tələblərini dərslərin nümunəsində təqdim etmək mümkündür. Standartlar üzrə məzmun xəttləri: emal texnologiyası; texnika elementləri; məişət mədəniyyəti; qrafika diqqətdə saxlanılmalıdır.

Təlim prosesində şagirdin idrak fəaliyyəti modeli praktik işin standart üzrə ardıcılığını reallaşdırmalıdır. Təlimə sistem kimi yanaşdıqda detallara varmadan onun iki başlıca təşkilədiçi komponenti var: öyrədən və öyrənən.

Təlim vəzifələrinin yüksək səviyyədə yerinə yetirilməsi müəllimdən və şagirdlərdən texnologiya məzmun standartlarını bağlı olan fəaliyyət sistemi tələb edir. Şagirdlərin təlimdə idrak fəaliyyətinin özü təlim prosesinin məqsədinin həyata keçməsinə doğru yönələn əməliyyatdır. Elmi fakt müşahidənin, eksperimentin nəticəsidir: o, obyektin birbaşa müşahidəsinin, cihazların göstəriciləri, şəkillər, təcrübələr, sxemlər, arxiv sənədləri və s. halında çıxış edir. Lakin parça materialı hələ məmumat olmadığı kimi, öz-özlüyündə faktlar da hələ elm təşkil etmir. Faktlar yalnız seçildikdən, təsnifləşdirildikdən və ümumiləşdirildikdən sonra elmi dəyər verilməlidir. Elmi idrakın vəzifəsi faktın yaranma səbəblərini üzə çıxarmaq, onun əsas xassələrini aşkarlamaq və faktlar arasında qanunauyğun əlaqələri təyin etməkdir.

Faktda təsadüflər də çox olur. Elmi təhlil üçün tək bir fakt yox, tendensiyanı əks etdirən bir çox faktlar toplusundan problemin dərk üçün lazım olanlar seçilməlidir. Faktlar onları şərh edən nəzəriyyə və təsnifləşdirmə metodu olduqda, onların digər faktlarla əlaqələri dərk olunduqda elmi əhəmiyyət kəsb edə bilər. Yalnız qarşılıqlı əlaqələrdə və tamlıqda götürülmüş faktlar nəzəri ümumiləşdirmələr üçün əsas ola bilər. Metod praktik və nəzəri fəaliyyətin tənzimləyici prinsipləri sistemidir. Metod metodikada konkretləşir.

Metodika - faktiki materialın əldə olunması və emalının priyom və vasitələri deməkdir. O, metodoloji prinsiplərdən törəmə olmaqla onlara əsaslanır. Tədqiqatın metodlarının seçimi öyrənilən hadisənin təbiətindən və tədqiqatçının qarşısında duran vəzifələrdən irəli gəlir. Təfəkkürün metodları praktik fəaliyyət zəminində yaranmışdır. Elm tarixində metodlar kəşflərin, yeni

nəzəriyyənin yaradılmasının nəticəsi kimi meydana gəlirdi. Keçmiş tədqiqat praktikasında formalaşmaqla metod sonrakı tədqiqatların çıxış nöqtəsini, praktika və nəzəriyyəni birləşdirən amili kəsb edir.

Elmdə metod bəzən tədqiqatın taleyini həll edir. Müxtəlif yanaşmalar tətbiq etdikdə eyni bir faktiki materialdan bir-birinə əks nəticələr əldə etmək olar. Elmi idrak prosesində

müxtəlif metodlardan istifadə edilir. Hər elmin öz xüsusi tədqiqat metodları var.

Problemin aktuallığı. Yeni pedaqoji təfəkkür şəraitində texnologiya fənninin praktik tədrisində elmi idrakın rolunu və əhəmiyyətini açıqlamaq aktualıq kəsb edir.

Problemin yeniliyi. Texnologiya fənninin praktik tədrisində elmi idrakın rolu diqqət mərkəzinə gətirilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi imkanları. Məqalə dissertant və doktorantlar, magistrant və magistrələr üçün faydalı ola bilər.

Ədəbiyyat:

1. Ağayev Ş., Hacızadə R. Dərs: ənənə və müasirlik. Bakı: MM-S müəssisəsi, 2020, 200 s.
2. Ağayev Ş., Hacızadə R. və b. İbtidai siniflərdə şagirdlərin texnologiyadan idrak bacarıqları. Bakı: MM-S müəssisəsi, 2019.

E-mail: reyhan.hacizad@mail.ru

Rəyçilər: *ped.ü.elm.dok., prof. L.N. Qasımova,*
ped.ü.fəls.dok. L.A. Məmmədli

Redaksiyaya daxil olub: 08.01.2021